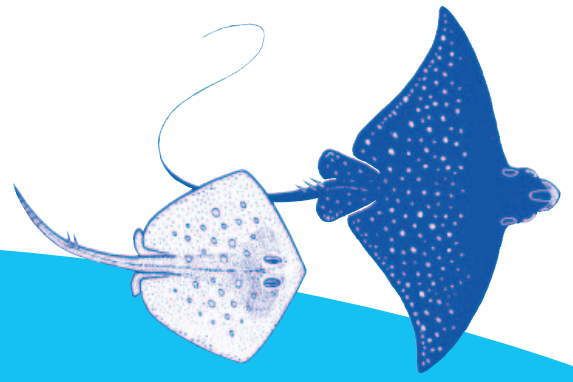

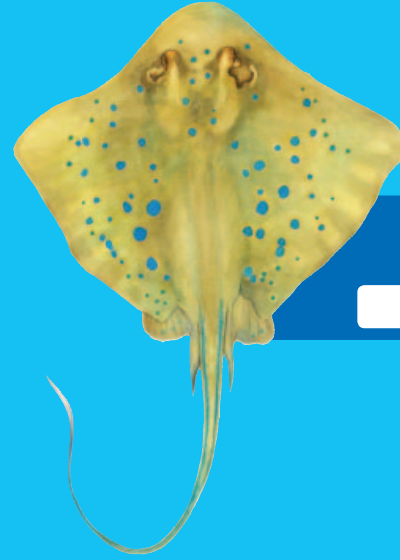

#18

Vai vakavotona

Vaidomonivonu, Vaililili
(*Aetobatus ocellatus*)

Vaidina, Tinanivai
(*Dasyatis kuhlii*)

Na veimataqali vai vakavotona kei na vanua era vakawa kina

E vica toka na drau na veimataqali vai vakaoqo, ka ra kilai me ra vai sega ni vakavotona, vai vakavotona kei na vai vakaikeli. Era tautauvata toka kei ira na qio ni ra taukena na sui-ni-yago ka ra buli mai na kuli kaukauwa wadrega, ka ra vakaivukavuka e na yasadra. E tiko e tabadra oqo na lewe ni vai ka dau laukana vakalevu, ka sega kina na matanacula ka dau kunei vei ira na qio.

Era sega soti sara ni qolivi vakalevu me vaka na qio ka vakabibi e na iqoliqoli ni susu qio me rawa kina na tukitukitao.

E vica na kena mataqali vai era vakayagataki me kakana e na Pasifika taucoko me vaka na vai tavutonotono kei na vai e tavutono karakarawa. Na vai tavutono ka vaka na ikeli ka levu kina na roka vulavula kei na roka karakarawa/drokadroka e rauta ni 2.5 na mita na kena raba, era dau kunei vakalevu e na wasawasa na Indo-Pasifika. Na vai vakavotona karakarawa ka via roka dravu ka karakarawa e yacova na 35 na cm na kena raba e dau kunei vakalevu e na ra ni Pasifika.

E levu vei ira na vai vakavotona e tiko vei ira e dua se sivia na wa vakavotona ka ubia na kuli ni vai mamare ka tiko vakalevu kina na wai gaga ni vai. E levu na veivanua e na Pasifika era vakayagataka na wa vakavotona qo me matanimoto.

Na veivanua era susu kina kei na nodra i kanakana

E levu na veimataqali vai vakavotona era sa matau me ra vakaitikitiko e na boto ni sauloa ka rawa ni ra gunu wai mai na qara e voleka ki na matadra ka sega e na gusudra me vaka era cakava e levu na ika. E levu duadua na veimataqali vai era dau kana nuku malumu e boto ni waitui me vaka era dau cakava na vai tuwawa se Vevewai.

E levu duadua na kena mataqali era taukena na bati bibi, mokimokiti ka rawa ni ra voroka na qani vivili, vasua, kuita kei na qari. Era kana baca ni waitui, ura kei na so na ika. Na vai veiwekani me vaka na vai tuwawa se Vevewai era tawavulonitaka na manumanu lalai mai na waitui.

Era dau kana vai vakavotona na qio kei na vei ika lelevu tale eso.

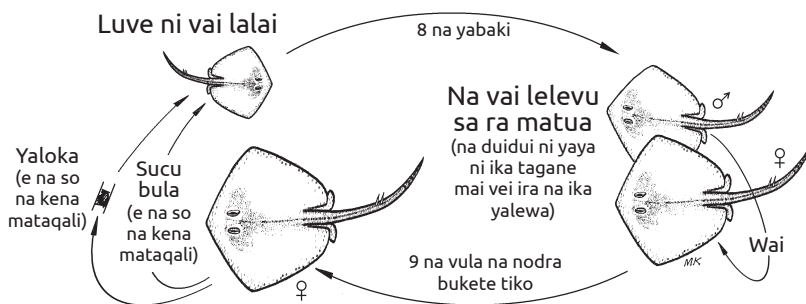
Na nodra vakasucu kei na i vakarau ni nodra bula

E tiko na vai vakavotona tagane kei na vai vakavotona yalewa kei na veiwaki ni wai kei na yaloka e yaco ni sa biuta yani na nona wai na vai tagane ki vua na vai yalewa ka qai vakasucumi kina na luvena se vakalutu yaloka ka vavaku na qana.

O ira na vai tagane e rua tiko na nodra iyaya vakatagane ka vakatokai na 'kabivata' ka rau tiko e na ruku ni toloni vai. E na gauna ni veiyacovi na vai tagane (♂) e vakayagataka e dua na kabivata me vakauta yani kina na nona wai ki na vanua e tadola tu mai vua na vai yalewa (♀).

E levu duadua na veimataqali vai yalewa era buketetaka voli na luvedra me ciwa na vula ni bera ni ra vakasucuma e 15 na luvedra ka ra veiqaloyaki ka vakasasa vata kei tinadra. E na so na mataqali vai o ira na vai yalewa era vakalutu yaloka vavaku ka kaukauwa e na dela ni boto ni sauloa. Era qai kavoro na yaloka ka ra sucu mai eso na luve ni vai.

E levu na vai era dau tubu vakamalua ka rairai dua mai na veiyatini na luve ni vai e na bula ni oti e walu na yabaki ni bera ni ra yacova nodra gauna ni vakaluvuni. Na balavu ni nodra bula e yacova yani e 30 na yabaki.

Na i vakarau ni qoli

E vakayagataki na moto kei na siwa me ra qolivi kina na vai. Me vakataki ira na qio, o ira na vai era maroroya tu na nodra suasua e na nodra dra kei na lewedra ka ra dau vakadrodroi sara vakatotolo ni ra se qai qolivi oti ga ka savati vakavinaka na lewedra ka ra qai toni tu.

E levu na veimataqali vai era rerevaki na votodra ni gaga sara. Ia, e levu vei ira na vai era dro ni sa dua e qalo voleka yani vei ira e na vanua mamatia.

Na i vakarau ni veiqaravi kei na veika ka rawa ni vakayacori

Ni ra tubu vakamalua na vai ka ra vakaluvunitaka ga e vica na luvedra e na dua na yabaki, o ira na vai me ra kakua ni qolivi sara vakalevu.

E na kedra iwiliwili na vai, o ira na ka yalewa era tubu me ra ka lelevu sivia ni ra sa qase, ka vakadredretaka na yalani ni lelevu ni vai ka rawa ni qolivi.

Eso na veiqaravi vakoro ka rawa ni vakayacori e vaka koto oqo. Na imatai ni rua na ka e rawa ni yaco e vatavatairalagotaki na mataqali vai e dikevi tiko era kumukumuni me ra vakasucu e na dua na vanua sa kilai tiko se e na dua na gauna ka sa kilai tiko mai vei ira na dauqoli. E levu na veimataqali vai, me vaka na vai vakavotona se dua tale, e sega ni dei na vanua se gauna ni nodra vakasucu.

- **Tauyavutaki na iqoliqoli vakatabui e na vanua era dau kumukumuni kina na vai.** Na vakatatabu oqo e vinaka ga vei ira na mataqali vai ka ra sa kila tiko na dauqoli e na dua na koro na vanua era kumukumuni kina me ra vakasucu.
- **Vakatabui na qolivi ni vai vakavotona e na gauna ni nodra kumukumuni me ra vakasucu.** Na lawa oqo e vinaka vei ira na mataqali vai sa ra kilai tiko mai vei ira na dauqoli e na dua na koro na vanua kei na gauna era kumukumuni kina e na dua na yabaki. E levu na veimataqali vai era dau kumukumuni vakadua e na dua na yabaki ka na vakatau toka e na veisau ni mata ni vula.
- **Tekivutaki ni saravi ni vai vakavotona mai vei ira na saravanua.** E levu vei ira na saravanua era na sauma na saravi ni vai vakavotona e na nodra iyalava ni bula. O ira na vai vakavotona e rawa ni ra vakamatautaki e na nodra vakani ka saravi e na veiqoliqoli eso.

Na tiki ni itukutuku oqo e vakarautaka na SPC (www.spc.int) ni rau sa veitaratara vata kei na LMMA Network (www.lmmanetwork.org) me vukei ira na na veikoro dauqoli e na kena soli eso na i vakasala ni kena maroroi vinaka na iqoliqoli. Me qai laurai na ivola dusidusi e na kena vakamacalataki na veivosi era vakayagataki e na tiki ni tukutuku oqo. Na veitaba mai vei Eric Clua kei Matthieu Juncker.